

**A BÁCSKAI I. VILÁGHÁBORÚS HADIFOGOLYOK
BALKÁNI ÉS ASINARA-SZIGETI GOLGOTÁJA**

MOLNÁR TIBOR

ABSTRACT

The campaign of the Monarchy's army against Serbia in 1914 ended with a serious defeat. In addition to the dead and the wounded, 85,000 Austro-Hungarian soldiers were taken to Serbian detention.

Due to the harsh circumstances of the detention and the rampant typhoid epidemic, only 35,000 prisoners of war survived the autumn of 1915. The Serbian army retreating to the south from the attack of the Central Powers troops carried their prisoners of war. Because of the cold and the starvation, many died in the Albanian mountains.

In Valona, the prisoners of war were placed under Italian authority and were transported to Asinara Island. Cholera took its victims during the cruise and on the island.

In February 1916, Italians registered 16743 prisoners, 67.8% of whom were from the Kingdom of Hungary. The survivors were later transported to France, and could only return home after the end of the war.

The golgotha and personal tragedy of the prisoners of war from Bácska can be reconstructed well in the documents of death declaring procedures carried out in the case of 33 people at the Archiepiscopal Holy See of Kalocsa.

Az I. világháború kirobbanását követően, 1914. augusztus közepétől kezdődően az Osztrák–Magyar Monarchia csapatai három nagy támadást indítottak Szerbia ellen. A Monarchia számára a Szerbia elleni 1914-es hadjárat kudarcral végződött, de a ki-vérzett Szerbia sem tudott elviselni még egy ilyen „győzelmet”: mindkét fél óriási embervesztést szenvedett. A halottak, sebesültek, betegek mellett a Monarchia haderejének 85 ezer tagja szerb hadifogságba esett. A foglyok között a birodalom szinte valamennyi nemzetiségéhez tartozó katonák – osztrákok, magyarok, németek, csehek, horvátok, de szerbek is zömmel Magyarország déli végeiből – képviseltetve voltak, köztük bácskaiak is.

A legnagyobb hadifogolytábort a dél-szerbiai Nišben létesítették, de az ország szinte minden szegletébe kerültek osztrák–magyar foglyok. 1914/15 fordulóján a háború sújtotta Szerbiában járványok ütötték fel a fejüket, amelyek közül különösen a tífusz szedett tömegesen áldozatokat a polgári lakosság és a szerb katonák, de a hadifoglyok körében is. A járványok, valamint a fogva tartás olykor mostoha körülményeinek következtében – amelyek szerencsétlen módon egybeestek – 1915 őszét csupán 35 ezer osztrák–magyar hadifogoly érte meg.

1915 októberében német szövetségi segítséggel az osztrák–magyar haderő újabb támadást intézett Szerbia ellen. A hadműveletekbe a központi hatalmak oldalán Bulgária is bekapcsolódott, ami megpecsételte Szerbia sorsát. Noha már-már térdre kényszerült, Szerbia nem kapitulált, hadserege déli irányba vonult vissza, magával hurcolva hadifoglyait is.

A foglyok már a menetelés szerbiai szakaszán is sokat nélkülöztek, de a valódi halálmars csak a rigómezei síkság elhagyását követően kezdődött, amikor a menetoszlopok az albán hegyek közé értek. 1915-ben a tél ott már november közepén beköszöntött, a különben is nehezen járható hegyi utakat magas hó fedte. Foglyok és őreik is közös sorson osztoztak: hideg és éhség várt rájuk, kimerülten vánszorogtak a tengerpart, Durazzo (ma: Durrës, Albánia) irányába. Életük gyakran azon múlt, hogy hozzájutottak-e egy-egy darabka száraz kenyérhez, jutott-e nekik az elhullott málhásállatok teteméből egy darabka nyers hús, vagy odafértek-e a tábortűz mellé: rengetegen maradtak holtan az utak mentén, hóval belepve. A helyi albán lakosság sem volt barátságos a menekülő szerbekkel, sem hadifoglyaikkal: gyakran kirabolták, olykor meg is ölték a szerencsétleneket.

A menetoszlopok Durazzónál érték el az Adriai-tenger partját. Itt azonban a tengeren kialakult hadi helyzet miatt az antant hajói nem vehették fel őket. Ezért, hogy elérjék az antant által biztonságos kikötőnek minősített Valonát (ma: Vlora, Albánia), még több mint száz kilométeres utat kellett megtenniük az albán partvidéken. A menetelés során mocsarak nehezítették előrehaladásukat. A szövetséges olaszok végül huszonnégyezer hadifoglyot vettek át.

A hadifoglyokat behajózták, és a Szardínia melletti Asinarára, a kopár Szamár-szigetre szállították őket. Ám a foglyok kálváriájának még korántsem volt vége.

A hajókon a zsúfoltság miatt újból fellángoltak a járványos betegségek: kolera és tifusz következtében sokan elhunytak. A holttesteket a hajókról egyszerűen a tengerbe eresztették.

A halálozások Asinara szigetén is folytatódtak, hiszen kezdetben a hadifoglyok gyógykezelésének semmilyen, elhelyezésének is csak a minimális feltételei voltak biztosítva. A hatezer elhunyt porhüvelyét – akikről nem vezettek nyilvántartást – tömegsírok fogadták be.

1915 februárjának végén az olaszok táboronként összeírták a fogolylétszámot: összesen 16 743 foglyot vettek nyilvántartásba. Az életben maradtak közül 11 352-en (67,8%) a Magyar Királyság területéről származtak, 2395 fő (14,3%) pedig magyar nemzetiségű is volt.

EGYHÁZI HOLTÁ NYILVÁNÍTÁSI ELJÁRÁS

Számos hadba vonult katona sorsa a Nagy Háború hadműveleteinek befejezését, valamint a békeszerződés aláírását követően is hivatalosan ismeretlen maradt. Róluk nem érkezett hivatalos jelentés, hogy elesetek volna, de hadifogságból sem tértek haza, ezért a hatóságok eltűntként kezelték őket. A családoknak, hozzátartozóknak – család- és vagyoni jogi okok miatt, hiszen a férj halotti anyakönyv kivonata hiányában az özvegy nem köthetett új házasságot, de hagyatéki eljárást sem lehetett lefolytatni – rendezniük kellett az eltűntek jogállását. Erre jogilag a bíróságon, holtá nyilvánítási eljárás keretében volt lehetőség. Az eljárás során a hatályos jogszabályok alapján, mérlegelve a benyújtott bizonyítékokat (tanúvallomások, iratok) a bíróság végzést hozott, amelyben megállapította az eltűnt katona halálesetének tényét.

A római katolikus egyház – amelynek katekizmusa szerint „... a házassági szövetséget, amelyben a férfi és a nő az egész életre olyan közösséget hozza létre egymással, mely természeténél fogva a házaspár javára, gyermekek nemzésére és nevelésére irányul, Krisztus Urunk a megkereszteltek között a szentség rangjára emelte” – azonban, ha az özvegy új egyházi házasságot kívánt kötni, nem ismerte el a világi bíróság általi holtá nyilvánítást. Ha tehát a házastárs halálát nem lehetett hiteles egyházi vagy világi okirattal igazolni, a másik házastárs csak akkor volt szabad állapotúnak tekinthető, ha az élő fél megyéspüspöke/érseke holtnak nyilvánítási ítéletet adott ki. Az egyházi hatóság az ítéletet csak akkor adhatta ki, ha megfelelő vizsgálat után tanúvallomásokból, közleményekből erkölcsi bizonyosságot szerzett a házastárs haláláról.

A háború befejezését követően megszaporodtak az egyházi holtá nyilvánítási eljárások, aminek intézésére – a hatályos egyházi jogszabályok alapján – a Kalocsai Érseki Főszentszék 1920. október 16-án rendeletet bocsátott ki, részletesen leírva az eljárás menetét.

A gyakorlatban a felperes az eljárást azon a plébánián kezdeményezte, amelynek területén élt, és a tanúvallomások zömét is ugyanott vették fel. Az összegyűjtött iratokat – a jegyzőkönyveket, valamint a bizonyítékként becsatolt lapokat, leveleket, értesítéseket – Kalocsára jutatták el, ahol a főszentszéki bíróság meghozta az ítéletet.

Bács-Bodrog vármegye esetében – amelynek jelentős részét a trianoni békediktátum életbe lépését követően a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz, illetve Jugoszláviához csatolták – megmaradt a Kalocsai Érseki Főszentszék egyházi joghatósága. A Bácskából a Nagy Háború kapcsán az 1920 és 1944 közötti időszakban összesen 1334 személyt nyilvánítottak egyházilag holtta. Közülük 33 hadifogoly halálesete köthető Asinara szigetéhez, illetve az Albánián átvezető halálmarshoz, illetve a Valonából az olasz szigetig tartó hajóúthoz.

Balazsev Péter 1883-ban született Béregen. Napszámosként kereste kenyerét, 1907-ben a béregi r. k. templomban vette feleségül Pivár Máriát. A háború kitörésekor – 1914 júliusában – a m. kir. budapesti 30. honvéd gyalogezredhez vonult be, amelynek 7. századába osztották be, és a szerb hadszíntérre került. 1914 őszén szerb hadifogságba került, ahonnan utoljára 1914 karácsonyán írt feleségének. Neje 1924-ben kezdeményezte Balazsev holtta nyilvánítását. A per koronatanúja Balazsev Péter bajtársa, Lerić Marin béregi földműves volt, aki gyermekkorra óta ismerte az alperest. A kihallgatás során, 1924. május 13-án, Lerić eskü alatt a következőket vallotta: „Tudom, hogy alperes meghalt. Mikor a szerb hadsereg 1915 őszén Albánián keresztül visszavonult, Prizrenben utolért bennüneket a tél. November hó első napjai után életem többé nem kaptunk. Elcsigázva, éhesen, lerongyolódva vonultunk Albánián keresztül. Durazzotól kezdve mocsaras vidéken, térdig érő sárban, vízben jártunk. Aki az éhségtől elcsigázva összeesett, otthagyták. Összeesett mellettem Sztrugar Szenttyanin Zsivkó földim, Durazzonál pedig összeesett Balazsev Péter alperes. Holttan nem láttam, de meggyőződésem az, hogy azok közül, kik az úton összeestek, egy sem él. Ha valamelyik életben maradt volna, utánunk jött volna. Emléktárgyat nem hoztam, mert nem volt neki semmije.”

A tanúvallomás alapján a Kalocsai Érseki Főszentszék soros bírósága Balazsev Pétert 1924. június 23-án nyilvánította holtta, a halál megállapított időpontja 1915, helye pedig Durazzo (Albánia).¹

Bali István 1884-ben született Temerinben. Simon Máriával 1909-ben kötött házasságot a temerini r. k. templomban. A háború kitörésekor, 1914. július 28-án, a cs. és kir. újvidéki 6. gyalogezredhez vonult be, ahol közvitéztként szolgált. 1914 őszén szerb hadifogságba esett, és 1915 őszén a halálmars során a többi osztrák–magyar hadifogollyal együtt Albániába került. A nincstelenség és az éhség következtében

társaival élelmiszerlopásra kényszerült. A helyiek azonban rajtakapták, és megölték őket. Az esetnek két földije is tanúja volt, így 1920-ban – amikor Bali felesége kezdeményezte az egyházi holtta nyilvánítást – mind a ketten vallomást tettek. Nagyidai István temerini lakos a következőket vallotta: „Az alperes haláláról tudok. Láttam őt halva Albániában Elbasan város szélső utcájában 1915. december 20-ika körül. Feje fejszétől széjjel volt hasítva. A szerb tiszt úr, aki bennünket, mint foglyokat vezetett az egész fogoly századot oda rendelte az utcán fekvő négy emberi holttesthez és kérdezte, ki ismeri a halottakat? Én az egyikben Bali István földimet, Simon Mária férjét felismertem. Temetésén nem voltam, mivel tovább kellett mennünk. Emléktárgyat nem hoztam, nem volt neki semmije sem, mert élelemért mindenünket odaadtuk az arnautáknak. Többen közülünk éjjel az éhségtől hajtva az arnautáknál próbáltak élelmet lopni, de sokat az arnauták ilyenkor agyonütöttek. Így járt szegény Bali István is. Édesanyámat értesítettem róla és kértem, hogy Bali István feleségét értesítse. A szemtanúk közül temerini csak Kalmár Pál volt. A személyben nem tévedtem, mivel Bali Istvánnal nap-nap után együtt voltunk.”

Kalmár Pál temerini téglaagyáros vallomása megegyezett Nagyidaiéval: „Tudok róla, hogy alperes meghalt. Láttam halva Elbasan város szélső utcájában és templom közelben 1915. december 20-ika körül. Fogolytársaink közül az arnauták négyet agyonütöttek éjjel, mikor ezek próbálkoztak élelmet lopni. A négy halott közül kettőt felismertem. Az egyik Kadván György maradéki származású, a másik pedig Bali István földim volt – feje hátukról fejszecsapástól ketté volt hasítva. Temetésén nem lehettem ott, mivel a fogolyszázaddal tovább kellett vonulnom. Levélben többször értesítettem Bali Istvánnét férje haláláról és annak körülményeiről. A levelek ide is érkeztek és meg is vannak, a plébános úr is olvasta azokat. A személyben nem tévedtem, hiszen minden nap együtt voltunk.”

A tanúvallomások alapján a Kalocsai Érseki Főszentszék soros bírósága Bali Istvánt 1921. június 2-án holtta nyilvánította.³

Budincsevecs István Szabadkán született 1879-ben, a Szent Teréz-templomban keresztelték. Napszámosként kereste kenyerét, 1904-ben vette feleségül Szkala Máriát. Az általános mozgósításkor a cs. és kir. szabadkai 86. gyalogezredhez vonult be, ahol közvitéztként szolgált, és a szerb hadszíntérre került. 1914 őszén hadifogságba került, az 1915-ös halálmars során vesztette életét. Felesége már 1920-ban kezdeményezte egyházi holtta nyilvánítását. Sorsáról 1923-ban bajtársa, a bajmoki illetőségű Pokornik Márton eskü alatt a következőket vallotta: „Tudom pozitívan, hogy Budincsevecs István Albániában az erdőben meghalt az úton. Ez 1915. december havában történt a mi karácsonyunk előtt. A szerbek bennünket foglyokat, maguk előtt üztek, mikor hazájukból menekültek. Nagy hó volt. Az úton sokan kimerültek,

ezek ott maradtak [és] a hó befújta őket. Így dőlt ki Budincsevecs István is, én láttam mikor összerogyott. Kért, hogy vigyük magunkkal, ne hagyjuk elpusztulni. Én és fivérem, aki az orosz fronton később meghalt, cipeltük magunkkal egy ideig. Később letettük, mert nem bírtuk tovább vinni. Ő sírt, mi is megkönnyeztük, de nem segíthettünk rajta. Nem láttam mikor halt meg, de szentül meg vagyok győződve, hogy ott meg kellett halnia, mert később a hadsereg is erre vonult.”

A tanúvallomás alapján a Kalocsai Érseki Főszentszék soros bírósága Budincsevecs Istvánt 1924. január 28-án holtta nyilvánította.⁴

AKIK A HAJÓÚTON HALTAK MEG

Adamovics Vince 1884-ben született Vajszkán (Bács-Bodrog vm.), 1906-ban vette feleségül Pokledinacz Magdolnát. Az általános mozgósításkor a m. kir. 6. szabadkai honvéd gyalogezredhez vonult be. A szerb hadszíntérre került, ahol hamarosan hadifogságba esett – a háború befejeztével sem tért haza.

Felesége 1933-ban kezdeményezte egyházi holtta nyilvánítását, a vajszkai plébániahivatalban szeptember 1-jén horvátul adta elő kérelmét. Az asszony elmondta, hogy férje négyszer-ötször írt neki, utoljára a szerbiai Nišből jelentkezett. A tanúktól hallotta, hogy a menetelés közben sokan szenvedtek. Hallotta továbbá, hogy férje betegen hajózott be Valonában, és a hajón hamarosan betegeként el is különítették. A tanúk – Borbás Mihály és Szotinacz Antal – a hajóból kiszállni Asinarán már nem látták.

Borbás Mihály vajszkai földműves 1933. szeptember 3-án tett vallomást: „A hajóra vitték, de nem jött ki belőle, tehát meghalt. Azt onnan tudom, hogy 7 vajszakiak hajóra szálltunk és 5-en szálltunk partra. Tehát Adamovics Vince és Katić Andrija a hajón meghaltak. Szerbiai hadifoglyok voltunk szerteszét csak Valonában találkoztunk össz, mert ott volt a gyűjtőláger a hajóra szállásra, mert szállítottak bennünket Szerbiából Olaszországba Isola Asinarara szigetre az osztrák–magyar és német hadsereg előrenyomulása elől. Éhségtől, fáradtságtól és megfázástól mindannyian betegek voltunk, de ő erősebben volt beteg. Másnap vagy harmadnap felvitték a fedélzetre, s aztán többet nem találkoztunk, és nem szállt partra. A hajónk nem kötött ki sehol máshol, a hajó neve Duca di Genova [volt]. Holttan nem láttam, valószínűleg a tengerbe dobták a holttestét. A szigetről írtam feleségének, hogy kik haltak meg útközben. Haláláról tudnak vidékiek is, de azok szerteszét vannak, de Szotinac Antal vajszkai és ugyanott volt.”

Szotinacz Antal vajszaki földműves elmondta, hogy 1915. december 24-én Valonában 4500 hadifoglyot hajóztak be a Duca di Genua nevű hajóra. Adamovicssal elkeveredtek egymástól. Éjszaka hallotta, hogy Adamovics szölongatta őt, de a sokaságtól nem tudott odajutni hozzá. Másnap már nem találta sehol. Amikor

érdeklődött utána, azt a választ kapta, hogy Adamovics Vince meghalt, és hogy holttestét a tengerbe eresztették. Szotinacz szerint Asinarán mindössze 1200 hadifogoly szállt partra, és Adamovics Vince nem volt köztük.

A tanúvallomások alapján az Érseki Főszentszék bírósága megalapozottnak találta Pokledinacz Magdolna indítványát, és 1933. szeptember 12-én meghozott ítéletével holtta nyilvánította Adamovics Vincét, aki 1915. december 24-én halt meg szerb hadifogságban, Valona és Asinara szigete között a tengeren.⁵

Kailbach Gergely 1879-ben született Bácsordason (Bács-Bodrog vm.), 1904-ben vette feleségül Lux Borbálát. A háború elején vonult be a cs. és kir. újvidéki 6. gyalogezred 6. századához. 1914 őszén szerb hadifogságba esett. 1915 októberének elején még jelentkezett, de soha nem tért haza. Felesége 1920-ben kezdeményezte egyházi holtta nyilvánítását. Az asszony férje haláláról csupán annyit tudott, hogy a tengeren – amikor a hadifoglyokat Olaszországba szállították – két másik bácsordasi társával együtt elhunyt. Kailbach Gergely halálának számos tanúja volt, a vizsgálóbizottság öt bácsordasi személyt hallgatott meg.

A perben az első meghallgatott tanú Brandt Lipót 48 éves bácsordasi napszámos volt, aki Kailbachot gyermekkorá óta ismerte. Halálesetéről a következőket vallotta: *„Tudomásom van alperes haláláról, mert láttam őt holtan. Hajón szállítottak bennünket Valonából Olaszországba. Szentestén hajóztak be bennünket. Útközben az olasz orvosok szerint kolera pusztított a hajón. Alperes is megkapta a betegséget. 28-án este halt meg, s láttam őt kiterítve. Ugyanazon éjjel még egy bácsordasi, Nann Ferenc halt meg. Éjjel bocsáthatták tetemét a tengerbe, mert reggel már nem voltak a holtak a hajón találhatók, és így temetésén nem lehettünk jelen. Semmiféle emléktárgyat nem hoztam tőle. Én nem értesítettem senkit sem az elhunyt családjából, de saját családomnak megírtam alperes elhunytát.”*

Rudolf István bácsordasi illetőségű takácsnak is tudomása volt Kailbach Gergely haláláról, aminek szemtanúja volt: *„Biztos tudomásom van alperes haláláról. Együtt voltunk fogságban Novi Pazarban, ahol a városban dolgoztunk. A szerbek visszavonulása alkalmával Valonába vittek minket, ahol 1915. évi karácsony estéjén minket behajóztak. Alperes a hajón szemem láttára halt meg. A haldokló mellett ültem. Az orvosok állítása szerint kolerában halt meg. Temetésén nem lehettem, mert az elhunytakat midig éjjel bocsátották a tengerbe. Emléktárgyat nem hoztam tőle. Családját értesítettem.”*

Kasz József tanú a következőket mondta: *„Alperes meghalt, biztosan tudom, mert halálánál jelen voltam. Együtt voltunk szerb hadifogságban, együtt szállítottunk a szerb visszavonulás alkalmával Valonába, és ott behajóztak bennünket a Duca di Genova nevű hajóba 1915. december 24-én. Alperes meghalt szemem láttára december 28-án kolerában. Éjjel mindig le kellett mennünk a hajóba, de többi társaink – kik mint hajómunkások voltak alkalmazva – reggel értesítettek bennünket arról,*

*hogy a holtakat a tengerbe bocsátották. Emléktárgyam nincs, családomat értesítettem Kailbach elhunytáról.*⁶

A negyedik meghallgatott tanú – a 44 éves Fath Jakab – is hasonlóan nyilatkozott: „... hogy alperes meghalt, azt onnan tudom, hogy együtt voltunk fogságban, együtt kerültünk Valonába, 1915. december 24-én a hajóra – neve Duca di Genua. Kailbach meghalt december 28-án este 10 órakor. Halálánál jelen voltam. Reggel az összes halottakat, köztük alperest, a fedélzetre vitték és következő éjjel a tenger mélyebb helyén a tengerbe süllyesztették. Így tudták ezt meg társaink, akik olaszul beszéltek. Emléktárgyam nincs tőle, haláláról az én családomat értesítettem.”

A perben meghallgatott utolsó tanú, Auer György 43 éves földműves, a következőket vallotta: „Tudomásom van róla, hogy Kailbach egy másik társammal együtt meghalt a hajón, melynek emlékezőm szerint Genova volt a neve, s amelyen Valonából átszállítottak egy olasz szigetre. Kailbach az orvosok állítása szerint kolerában szenvedett. Ott ültem a haldokló mellett, akit nem egészen holt állapotban eltávolítottak közülünk, s a hajó fedélzetére vittek, ahonnan a fogolytársaim állítása szerint a többi halottakkal együtt a tengerbe eresztették. Semmiféle emléktárgyat át nem vettem. Az elhalálózásáról Kailbach nejét értesítettem.”

A tanúvallomások alapján a Kalocsai Érseki Főszentszék bírósága 1921. január 5-én holtta nyilvánította Kalibach Gergelyt.⁷

AKIK A SZIGETEN HALTAK MEG

Bencsik Mátyás 1888-ban született Apatinban (Bács-Bodrog vm.), 1908-ban vette feleségül Walter Annát. 1914-ben vonult hadba, a m. kir. budapesti 30. honvéd gyalogezred kötelékében a szerb hadszíntérre került. 1914. december 6-án Kragujevacnál került hadifogságban. Nišben, majd Paraćinban raboskodott. Részt vett a halálménemben. Felesége elmondása szerint – 1920. október 16-án, az apatini plébániahivatalban a vizsgálóbizottság előtt – 1916. január 4-én tették partra Asinara szigetén. Az asszony tudomása szerint kolerában hunyt el 1916 februárjában.

Az ügyben meghallgatott tanú, Leibrecht Antal a következőket vallotta: „Asinara szigetén egy sátor alatt voltam vele, 1916. január 3-tól úgy két hétig. Akkor tifuszbetegség miatt Bencsik kórházba került. Február közepéig kórházban volt és akkor meghalt. Holttan nem láttam, de az ápolóktól hallottam, hogy meghalt. Közös sírba kerültek, s így sírját nem tudom, keresztet sem kaptak. Nem hagyott hátra semmit sem, mert már annyira összerongyolódva volt, hogy nem volt mit elvenni tőle. Haza is írtam a feleségemnek, hogy a Bencsik meghalt, de ez a kártya elveszett.”

Az ügyben meghallgatott másik tanú, Konrád Ferenc nem volt szemtanú, de ő is a szigeten raboskodott, és hallomásból tudott Bencsik Mátyás haláláról.

Az elmondottak alapján a Kalocsai Érseki Főszentszék bírósága 1921. december 1-jén kelt ítéletével holtta nyilvánította Bencsik Mátyást.⁸

Gulyás János Zentán (Bács-Bodrog vm.) született 1887-ben, 1912-ben kötött házasságot Gere Kovács Franciskával. A m. kir. szabadkai 6. honvéd gyalogezredhez vonult be, Szerbiában hadifogságba került, és eltűnt. Felesége 1922-ben kezdeményezte egyházi holtta nyilvánítását, amikor a következőket adta elő: „1912. június 18-án a zentai Szt. Szív egyházban esküdtünk meg Gulyás Jánossal. Néhány hónapig békében éltünk, kilenc hónapig különválva, majd ismét összekerültünk és egész a háborúig békében éltünk. Férjem mindjárt a mozgósításkor bevonult Szabadkára a 6. honvéd gyalogezredhez. Onnan Szt. István napján Szerbiába vitték le. A harctérről sűrűn írt levelet december 14-ig, amikor fogságba került. Legelőször Nišben volt, onnan írt januárban és azután kb. minden hónapban írt. Utoljára 1915. szeptember 23-án. Akkor írta, hogy Ništől kb. 23 km távolságra vasutat építenek. 1919 farsangjában értesültem először egy zentai szerb katonától, Mikin Milántól, hogy férjem Szardínia szigetén tifuszban meghalt. Később négy-öt magyar fogoly katonától is ugyanezt hallottam. Ezekről azt hallottam, hogy férjem Szardínia szigetére került, valamelyik év január 5-én ott tifuszban megbetegedett és 4-5 nap múlva meghalt.”

Az ügyben Mészáros István, 42 éves zentai földműves a következőket vallotta: „Én 1914. december 14-én estem hadifogságba. 1915 szilveszterekor Valonából Asinara szigetére szállítottak. A hajóban találkoztam Gulyás Jánossal. Asinarára háromkirályok napján értem. Egy pár nap múlva Gulyás János, és én is tifuszbba megbetegedtünk, tábori celtekben feküdtünk. Ő tőlem a második-harmadik sátorban feküdt. Én saját szememmel láttam őt betegen, az ő betegségét nagyon súlyosnak láttam. Január 8-án Gulyás János cibakból jól beevett, vizet ivott rá és azon éjjel meg is halt, és 10-én el is temették. Én holtan nem látam, de a többi barátaim mindjárt 9-én reggel mondták, hogy az éjjel Gulyás János meghalt. Más Gulyás János nevűt köztünk nem ismertem. Később Franciaországba kerültünk mint foglyok, és ott 1920 májusáig voltam fogoly. Érdeklődtem sokszor, hogy kik vannak zentai foglyok, de Gulyás Jánost nem is láttam, nem is hallottam róla semmit. Asinara szigetén felgyógyulásom után többen meg is mutatták, hogy Gulyás János melyik tömegsírban van eltemetve.”

A másik tanú, Prikidánovics Gergely 34 éves zentai földműves szemtanúja volt Gulyás halálának, és határozottan kijelentette: „Biztosan tudom, hogy Gulyás János, Gere Franciska férje Szardínia szigetén 1916. január 8-9-én meghalt. 1916 újév táján Valonából Asinara szigetére szállítottak bennünket. A hajóban Gulyás Jánossal találkoztam. Öt-hat nap múlva Szardínia szigetére értünk. Mikor kiszálltunk, Gulyás János panaszkodott, hogy nagyon fája a feje. A parton le is ült. Mikor elpakoltunk, Gulyás Jánost úgy vezettük a helyére, egy sátorba lefektettük. Az orvosoktól hallottuk, hogy tifusz betegsége van. Két-három napig volt beteg, naponta beszéltem vele, láttam hogy nagyon súlyos beteg. Január 9-én este 5-6 óra tájban úgy hallottam, hogy Gulyás János meghalt. Mindjárt el is mentünk sátrába és ott saját szememmel láttam, hogy tényleg meghalt. Másnap a temetés helyére kivitték. Felváltva

ástuk a sírt a halottaknak és láttam, hogy Gulyás Jánost is betették századmagával a sírba. Akkor feleségemnek írtam is haza, hogy mondja meg Gere K. Francinak, hogy férje meghalt, de ezt a levelet nem kapta meg.”

A tanúvallomások alapján a Kalocsai Érseki Főszentszék bírósága 1922. június 27-én holtta nyilvánította Gulyás Jánost, aki az ítélet szerint 1916. január 8-án Szardínia szigetén hunyt el.⁹

Hiel János Palánkán (Bács-Bodrog vm.) született 1888-ban, 1911-ben vette feleségül Paupert Annát. A mozgósításkor, 1914. július 27-én vonult be Újvidékre, a m. kir. 6. honvéd gyalogezred 9. századánál teljesített szolgálatot. A szerb hadszíntéren hadifogságba került, ahonnan utoljára 1915. augusztus 13-án adott magáról életjelet. Felesége 1921-ben kezdeményezte egyházi holtta nyilvánítását.

Az ügyben kihallgatták Bauer István bácsi illetőségű kádárt, aki nem volt szemtanúja Hiel halálának: *„Annyi tudok, hogy halála bekövetkezte után társaim azonnal elmondták, hogy Hiel János meghalt. Akkoriban még nem voltak ott kórházak és így az ő halála is, mint a többieké, a földeken, az utak mellett, a fák alatt történt meg. Ezt elmondták nekem társaim, név szerint: egy Mudroch nevű iloki, Mergl János zimonyi, Romecs Jakab újpázuia katonatársam. Hogy milyen betegségben halt meg, nem tudom, sírját nem láttam. Azt tudom, hogy 1400-an vannak ott eltemetve. Erről a halálról értesítettem az én feleségemet és ezt a levelet a Hiel hozzátartozóinak tegnap át is adtam.”*

A másik tanú, Mudroch András iloki illetőségű 32 éves, evangélikus felekezetű napszámos szemtanúja volt az alperes halálának, ezért határozottan kijelentette: *„.... hogy Hiel János meghalt tudom és biztos vagyok benne. Decemberben, 1914 évben szerb fogságba estünk. 1916 január elején értünk Olaszországba. Oda jövet ki voltunk éhezve, le voltunk rongyolódva. Így kerültünk a szardíniai Asinara szigetére. Kolera ütött ki közöttünk. Sokan haltak el, úgy 10 ezer emberünk, köztük sok tiszt is. E bajnak esett áldozatul Hiel János is. Betegségében naponta meglátogattam. Szabad érintkezésünk volt, csak éjjelre voltunk elkülönítve. 1916. január 15-20-ig meghalt. Halálánál nem voltam jelen, de biztos vagyok benne, hogy meghalt, mert előző este beszéltem még vele és másnap már nem találtam. Májusig senki onnan el nem került, tehát feltétlenül kellett volna találkozniuk. Az olaszok nem jegyezték fel a halottak nevét. Aki meghalt, azt eltemették tömegsírokba. Reggel 8-9 óra körül befejeződött az orvosi látogatás, amikor is a betegeket meglátogathattuk. A betegek nekem kijelentették, hogy Hiel János az éjjel meghalt és már el is van temetve.”*

A bizonyítékok mérgezelését követően a Kalocsai Érseki Főszentszék 1921. február 24-én ítéletében kimondta, hogy Hiel János 1916 januárjában elhunyt Asinara szigetén.¹⁰

ASINÁRÁVAL, VALAMINT A HALÁLMARSSAL KAPCSOLATOSAN HOLTTÁ NYILVÁNÍTOTT BÁCSKAI HADIFOGLYOK A SZÁMOK TÜKRÉBEN

Valamennyi holtta nyilvánított hadifogoly – harminchárom személy – római katolikus vallású és nő volt. Lakóhelyük szerint a Bácska valamennyi szegletéből származtak: Adárról, Bácsról, Béregről, Borócról, Csantavérről, Dernyéről, Hódságról, Kerényről, Kishegyesről, Magyarakanizsáról, Militicsről, Szilberekről, Topolyáról és Zentáról egy-egy, Dunabökenyről, Őrszállásról, Palánkáról, Szabadkáról, Temerinből és Vajszláról kettő-kettő, Bácsordasról három, Apatinból pedig négy főt nyilvánított holtta a Kalocsai Érseki Főszentszék.

A holtta nyilvánított bácskai hadifoglyok közül tizennégyen a m. kir. 6. (szabadkai) honvéd gyalogezredben, heten a m. kir. 30. (budapesti) honvéd gyalogezredben, négyen a cs. és kir. 6. (újvidéki) gyalogezredben, ketten a cs. és kir. 86. (szabadkai) gyalogezredben, hatan pedig az iratok alapján nem azonosítható katonai alakulatban szolgáltak hadifogságba kerülésükig.

Életkoruk szerint huszonketten a 31–40-es, míg tizenegyen a 21–30 éves korosztályhoz tartoztak.

Foglalkozás szerint tizenhatan mezőgazdaságból élők, hatan iparosok voltak, míg tizenegy személy esetében az iratok alapján nem lehetett pontosan megállapítani, hogy a háború előtt mivel keresték a kenyerüket.

Halálesetük ideje szerint tizenketten 1915-ben, még 21-en 1916-ban vesztették életüket.

Halálesetük helyszíne szerint hatan a halálmenet során, heten a hajóúton, húszan pedig Asinara szigetén haltak meg.

JEGYZETEK

¹ Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (A továbbiakban: KFL). Holtta nyilvánítás. Bács. Balazsev Péter holtta nyilvánítási ügye. Kalocsai Érseki Hatóság (A továbbiakban: KÉH). 531/1924.

² KFL Holtta nyilvánítás. Temerin. Bali István holtta nyilvánítási ügye. KÉH. 681/1921.

³ KFL Holtta nyilvánítás. Temerin. Bali István holtta nyilvánítási ügye. KÉH. 681/1921.

⁴ KFL Holtta nyilvánítás. Tavankút. Budincsevs István holtta nyilvánítási ügye. KÉH. 256/1923.

⁵ KFL Holtta nyilvánítás. Vajsza. Adamovics Vince holtta nyilvánítási ügye. KÉH. 320/1933.

⁶ U. o.

⁷ KFL Holtta nyilvánítás. Bácsordas. Kailbach Gergely holtta nyilvánítási ügye. KÉH. 21/1921.

⁸ KFL Holtta nyilvánítás. Apatin. Bencsik Mátyás holtta nyilvánítási ügye. KÉH. 1198/1921.

⁹ KFL Holtta nyilvánítás. Zenta. Gulyás János holtta nyilvánítási ügye. KÉH. 649/1922. Bővebben Molnár Tibor: *A bácskai Tisza mente I. világháborús hősi halottai*. Zenta, 2015. 471.

¹⁰ KFL Holtta nyilvánítás. Palánka. Hiel János holtta nyilvánítási ügye. KÉH. 346/1921.